

В. І. Дубницький, Н. В. Даниліна

Донецький державний університет управління

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДВИЩЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ СТАРОПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНІВ

Розглянуто проблему підвищення рівня екологічної складової інноваційної діяльності промислових підприємств старопромислового регіону, визначено підходи до розвитку мотивації екологізації інноваційної діяльності в умовах функціонування промислових підприємств у регіоні, промислового місті.

Ключові слова: інноваційна діяльність, екологізація, промислове підприємство, старопромисловий регіон.

Рассмотрена проблема повышения уровня экологической составляющей инновационной деятельности промышленных предприятий старопромышленного региона, определены подходы к развитию мотивации экологизации инновационной деятельности в условиях функционирования промышленных предприятий в регионе, промышленном городе.

Ключевые слова: инновационная деятельность, экологизация, промышленное предприятие, старопромышленный регион.

The article present the problem of environmental components for improving the level of innovation activities of industrial enterprises at old-industrial region and allocated the development of innovative motivation ecological activity in the conditions of industrial enterprises, functioning in the region, industrial city.

Key worlds: innovation activities, ecological activity, industrial enterprises, old-industrial region.

Вступ. Становлення ринкових відносин в Україні, її регіонах та галузях характеризується принциповими змінами, що відбуваються у відносинах власності, методах державного втручання в економічні та інноваційно-маркетингові процеси та їх регулювання. Зміни відбуваються також у визначенні основних пріоритетів діяльності суб'єктів господарювання. Реформування економіки України потребує орієнтації на комплекс заходів, які забезпечили б стабілізацію та подальше зростання всіх її складових. Одним із таких першочергових заходів щодо підвищення продуктивності та збільшення обсягів валового національного прибутку, покращення конкурентоспроможності промислового комплексу на рівні країни, регіону, міста, а також подолання кризових явищ в економічній та соціальній сферах є створення дієвого механізму реалізації положень Концепції науково-технологічного та інноваційного розвитку України. Основою та визначальним пріоритетом обраного курсу мають стати розробка та впровадження державної політики (у тому числі на рівні регіонів та галузей), спрямованої на інноваційну модель економічного зростання, а також утвердження України з її підприємствами промислового комплексу як високотехнологічної держави. Це передбачає вибір специфічних напрямів розвитку, для здійснення яких уже створено реальні передові позиції світової науки, техніки, виробництва. Така політика має бути тісно пов'язана із формуванням умов мотивації суб'єктів господарської діяльності (наприклад, підприємств машинобудування) до постійного пошуку та використання результатів наукових досліджень, потенційності та можливості інноваційно-маркетингового потенціалу у взаємодії з екологічним потенціалом і потенціалом фінансово-інноваційного менеджменту, а розвиток сучасного виробництва – з якісно новими рішеннями.

Інноваційна діяльність в Україні повинна відбуватися в тих напрямках, за якими країна має значні відносні переваги, з метою виходу на провідні світові позиції у тих сферах діяльності, де існують можливості для цього, із урахуванням екологічних та соціальних результатів. Крім того, відомим є те, що інноваційний розвиток, без урахування його екологічних наслідків, може завдати непоправної шкоди. Для країни, її регіонів, міст та локальних територій (наприклад, старопромислових регіонів України), де на один рівень із соціально-економічними проблемами вийшли екологічні та маркетингові, інноваційний розвиток має здійснюватися в екологічно сприятливому напрямі.

Актуальність питань створення методологічного та теоретико-методичного підґрунтя формування мотивації до екологізації інноваційного розвитку, у тому числі в умовах діяльності великих машинобудівних підприємств (у рамках Краматорського територіального промислового комплексу Донецької області), їх недостатнє вивчення, велика теоретична і практична значущість для старопромислових регіонів, промислових міст і локальних територій обумовили вибір тематики даного дослідження.

Постановка завдання. Слід відзначити, що досить широке коло питань щодо інноваційного розвитку та інноваційного менеджменту розглянуто в працях вітчизняних науковців, зокрема у дослідженнях В. І. Захарченко, Н. Н. Меркулова [6, 12], С. М. Ілляшенко, Л. Г. Мельника, О. В. Прокопенко [4, 7–9], С. Дорогунцова і А. Федорищевої [5], О. Ф. Балацького [11], Є. В. Садченко та С. К. Харічкова [10], а також молодих науковців Р. В. Бойко [2], О. В. Бондар [3]. Важливою працею є дослідження А. Х. Арсмакова [1].

Метою статті є розгляд теоретично-практичних аспектів підвищення потенціалу екологізації інноваційної діяльності машинобудівних підприємств у взаємодії з розв'язанням еколого-економічних проблем території старопромислового регіону.

Результати. Останніми роками Україна (як і світ у цілому) увійшла в затяжну та глибоку економічну кризу, подальше поглиблення якої змушує шукати такі шляхи розвитку вітчизняної економіки, які б ураховували її екологічну складову і ставили в ряд основних пріоритетів. Ці країни, виснаживши власні природні ресурси, виявляють все більший інтерес до країн із перехідною економікою: з метою одержання практично за безцінь сировинних ресурсів, для перенесення на їх територію екодеструктивних виробництв, для формування ринків збуту своєї, часто морально застарілої та екологічно неприйнятної продукції.

Економіка України поки що розвивається, спираючись на вже сформовану технологічну базу. Наслідком цього є в 10 разів більша енергоємність важкої та машинобудівної промисловості України порівняно із Західною Європою. За виробничий цикл, починаючи від видобутку сировини, на одну тонну кінцевої продукції металургії припадає дев'ять тонн відходів. Частка матеріалоємної збиткової промисловості становить в Україні 60 % внутрішнього валового продукту. Таке зростання може тривати до того часу, доки остаточно не будуть вичерпані ресурсні запаси чи не почнеться процес їх дорожчання. З того часу досягнуті темпи економічного зростання почнуть падати з великою швидкістю і в недалекому майбутньому перейдуть у негативний процес.

Є різні пропозиції щодо вибору найбільш ефективних підходів до виходу з екологічної кризи. Одні вчені визначають їх виходячи з реальних можливостей конкретних держав (регіонів, міст, локальних територій), інші – з причин кризи. Існує погляд, згідно з яким для запобігання екологічній кризі економічне зростання необхідно припинити. Згідно з іншою точкою зору зупинення зростання призведе до різкого збільшення впливу на довкілля і тільки загострить кризу. Представники шкіл і стратегій, інтегруючим ядром яких є ідея створення «альтернативної моделі розвитку життя», вважають, що спасінням від екологічної катастро-

фи (наприклад, у старопромислових регіонах та промислових містах) може стати лише економічна стагнація із поступовим переходом до звуженого виробництва. Інші стверджують, що економічне зростання необхідно зберігати, але на основі якісно нових «спеціалізованих» його критеріїв, а проблеми довкілля слід вирішувати не шляхом обмеження економічного зростання, а завдяки розвитку та вдосконаленню виробництва. З іншого погляду, шкідливий вплив на довкілля жорстко не пов'язаний із рівнем інтенсивності господарської діяльності, економічне зростання можливе і без підвищення шкідливого впливу на довкілля [13].

Відомо, що відступ від інноваційного розвитку, навіть зниження його темпів, є негативним для суспільства і в ряді випадків був початком деградації нації. Проте в більшості випадків інноваційна діяльність спрямована головним чином на досягнення економічної ефективності. Однак аналіз ступеня ризику інноваційних проектів свідчить про те, що далеко не завжди вдається досягти бажаного результату. Екологізації інноваційної діяльності взагалі приділяється недостатньо уваги. І тому ступінь екологічної безпеки інноваційної діяльності (особливо у старопромислових регіонах) є досить низьким. На рис. 1 побудована матриця, яка ілюструє можливі результати розвитку інноваційної діяльності в Україні. Звичайно, запропонована матриця є умовною і дійсною лише при певному обсязі впровадження розроблених інновацій (в ідеалі вона повинна мати третій вектор, що ілюстрував би ступінь упровадження інновацій). Однак вона свідчить про необхідність розробляти, впроваджувати та просувати на ринку екологічні інновації.

↑ Екологічна безпека інновацій Висока	Тимчасова екологізація розвитку з подальшим посиленням економічного занепаду	Екологічно збалансований сталий розвиток економіки
	Низька	Посилення еколого-економічної кризи
	Низька	Висока

Рис. 1. Матриця можливостей розвитку економіки України на основі інновацій

На думку вітчизняних учених С. М. Ілляшенка, О. В. Прокопенко, екологічні інновації – зміни в соціально економічному розвитку системи господарювання, які поряд із позитивним соціально-економічним ефектом поліпшують стан довкілля або значно зменшують негативний вплив на нього. За об'єктом розрізняють такі їх види: нова технологія, техніко-технологічні, організаційні, комплексні, чи більш широко: технічні, продуктові, економічні (ринкові та маркетингові, соціальні, технологічні, правові, організаційні). За критерієм новизни розрізняють радикальні та модифіковані інновації.

На наш погляд, до радикальних належать види промислової продукції, що раніше не випускалися, принципово нові види технології (як, наприклад, нанотехнології покриття в машинобудуванні), упровадження яких супроводжується розробкою і впровадженням нової техніки та обладнання, а також нових принципів

організації та управління промисловим виробництвом (упроваджуються в країнах із високим науково-техніко-технологічним потенціалом, які для матеріалізації результатів досліджень у техніко-технологічних системах, машинах та обладнанні мають дослідно-конструкторську базу, що відповідає сучасним світовим стандартам). Країни, науково-техніко-технологічний потенціал яких досить низький, є тільки споживачами таких інновацій.

Радикальні інновації, які відкривають принципово нові практичні можливості для задоволення тих чи інших потреб і вносять якісні зміни у способи діяльності людини, умовно, на погляд Д. М. Черваньова, Л. І. Рейкової, поділяються на три види:

– одиничні, що з'являються досить часто й передбачають перехід від однієї технологічної групи до іншої. Найчастіше вони виникають у машинобудуванні, металургії;

– системні, які мають всебічний вплив на економічну систему та модифікують умови виробництва не тільки в основних сферах виробництва і споживання, а й у багатьох споріднених та обслуговуючих галузях. Нові технологічні системи є наслідком не однієї, а цілої низки послідовних інновацій, пов'язаних єдиною технологічною базою;

– революційні технології, що являють собою суттєвий тип інновацій, які приносять кардинальні зміни в техніко-економічні параметри та пов'язані з основними економічними циклами.

Модифікаційний тип інновацій позначається на вдосконаленні наявних технічних засобів і на їх адаптації до мінливих вимог. Використання модифікаційних інновацій є найефективнішим у тих країнах і регіонах, промислове виробництво яких лише створюється, а інженерно-технічний персонал і робітники починають засновувати нове для них обладнання, машини й інші види техніки. У сфері охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки в умовах старопромислових регіонів та промислових міст необхідно інновації поділяти на чотири групи: імітація – повторення вже існуючих інновацій, трансферт-інновації – передача нововведень з однієї технологічної галузі в іншу, ретельно розроблені та проведені інновації, інноваційний прорив – реалізація нових, досі не існуючих інновацій.

Для умов промислового виробництва слід виділяти інновації: технологічні – спрямовані на створення й використання нових технологічних процесів для виробництва кінцевих видів продукції; продуктові – спрямовані на виробництво й використання кінцевих видів продукції. У ринкових умовах для промислових галузей особливе значення мають інновації технологічні та продуктові. Однак для середовища екологічних інновацій для умов промислового виробництва найбільш важливими є технологічні. Незважаючи на підвищену увагу до проблем ефективності та екологічності інноваційної діяльності у середовищі промисловості, її стан залишається незадовільним. На погляд авторів, така ситуація спричинена недостатньою мотивацією економічно спрямованої інноваційної діяльності промислових підприємств України. Багато вчених доводить необхідність екологізації інноваційного розвитку, оцінює шкоду, нанесену довкіллю різними видами виробництва. Однак для реального здійснення екологізації інноваційного розвитку необхідно, на погляд О. В. Прокопенко, О. О. Веклич, задіяти відповідний мотиваційний механізм, який надасть змогу здійснювати управління екологізацією інноваційної діяльності на різних рівнях із застосуванням найдієвіших мотиваційних заходів. Необхідно відзначити, що сьогодні мотиваційні засоби екологізації інноваційної діяльності не спрацьовують в умовах промислового комплексу України.

Як зазначають автори, без регулювання ринку інновацій в умовах класичного ринкового механізму було б проблематичним отримання наукових результатів (особливо фундаментальних) та здійснення технологічної модернізації економіки регіонів, промислових міст України, а багато нововведень (переважно із соціаль-

ним чи екологічним ефектом) не могли б бути впроваджені в господарську практику. Слід зазначити, що питання мотивації екологізації інноваційної діяльності в умовах промислового комплексу України є досить новими в теорії сучасної економіки. Лише окремі наукові дослідження (наприклад, наукові школи О. Ф. Балацького, Л. Г. Мельник, С. К. Харічкова, Т. П. Галушкиної) певною мірою торкаються окресленої проблеми. Позитивний ефект від упровадження мотиваційних механізмів можливий лише в тому випадку, якщо він забезпечить появу на ринку інновацій адекватних мотивацій різних суб'єктів інноваційного процесу. На наш погляд, мотиваційні механізми, особливо в умовах діяльності промислових підприємств, мають згладжувати різноспрямованість їх мотивацій.

Мотиваційний механізм у різних розрізах має різні складові. Так, залежно від видів промислових ринків ринок екологічних інновацій, за стадіями їх просування, при найближчому розгляді мотиваційних механізмів екологізації інноваційної діяльності промислових підприємств на ринку інновацій можна зобразити у вигляді алгоритму, поданого на рис. 2. Мотиваційні механізми впливу на складові ринку екологічних інновацій (рис. 2) є цілісним механізмом, складові якого впливають також одна на одну. Так, збільшення попиту на екологічні товари (механізм 1, рис. 2) є цілісним механізмом, складові якого впливають також один на одного. Так, збільшення попиту на екологічні товари (механізм 1 рис. 2) сприяє зростанню їх пропозиції (механізм 2). Остання, у свою чергу, збільшує попит на екологічні розробки (механізм 3), який стимулює зростання їх пропозиції (механізм 4). Описані впливи проілюстровані на рис. 2 стрілками, проведеними від одного механізму до іншого. Також процес просування на ринку інновацій постійно повторюється. У ході свого життєвого циклу будь-яка екологічна інновація рухається спочатку на первинному, а потім на вторинному ринках.

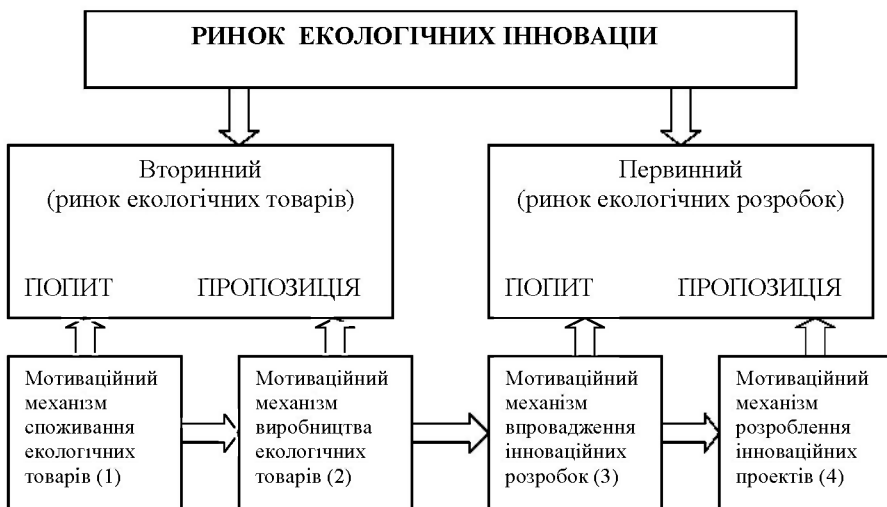

Рис. 2. Структура мотиваційного механізму розвитку екологічно спрямованої інноваційної діяльності промислових підприємств залежно від видів ринку екологічних інновацій

Слід також брати до уваги те, що ринок екологічних інновацій, в умовах діяльності промислових підприємств, функціонує в певному мезо- та макросередовищі, становище якого теж позначається на можливостях і мотивації екологічно спрямованого розвитку (рис. 3). Для ринку екологічних інновацій – для умов середовища промислових товарів – особливо важливим є розвиток науки і технології, який окреслює можливості інноваційно-маркетингового розвитку, а також

екологічне становище в рамках старопромиислового регіону, яке стимулює екологізацію інноваційного розвитку.

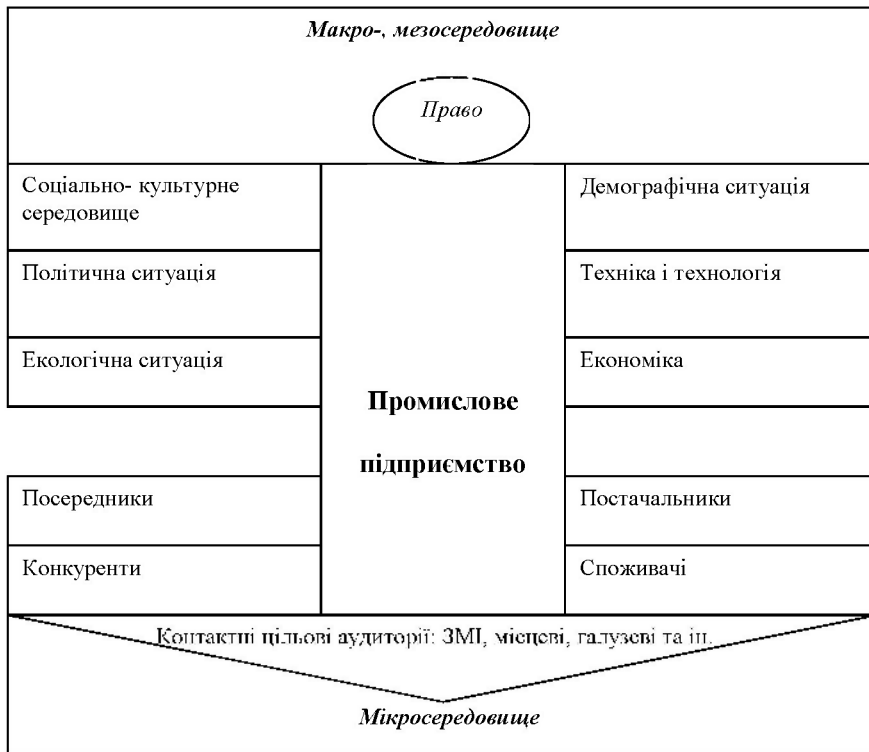

Рис. 3. Напрями мотиваційних впливів у середовищі функціонування промислового підприємства

Так, упровадження екологічних інновацій у середовищі промислового виробництва може значно мотивуватися недостатністю ресурсів, необхідних для виробництва продукції на існуючому обладнанні з існуючими технологіями. І тому може впроваджуватися нове обладнання, використовуватися нові технології (як правило, екологічно чисті), які дозволяють більш раціонально використовувати природні фактори чи замінити їх.

Висновки. Еколого-економічна ефективність екологічно спрямованої інноваційної діяльності промислових підприємств доведена досвідом економічно розвинених країн, і вона є безальтернативною для України, особливо для старопромислових регіонів і промислових міст, а також в умовах поглиблення екологічної кризи та глобалізації світової економіки.

Особливості розвитку промислового комплексу України вимагають створення оригінального, адаптованого до вітчизняних умов мотиваційного механізму екологізації інноваційної діяльності промислових підприємств регіонів, а також просування екологічних інновацій на промислових ринках, територіях, де функціонують дані підприємства, та формування споживчого екологічно спрямованого попиту.

Необхідність створення мотивації екологізації інноваційної діяльності в умовах промислових підприємств, в усіх складових концепції екологізації суспільного розвитку свідчить про її, безперечно, велике значення. Значну увагу необхідно приділити вдосконаленню методичних засад управління процесом екологізації інноваційної діяльності промислових підприємств в умовах старопромислових регіонів і промислових міст України.

Бібліографічні посилання

1. Арсмаков А. Х. Инновационный тип развития производства как фактор решения экологических проблем: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / А. Х. Арсмаков. – М., 1997. – 178 с.
2. Бойко Р. В. Економічні методи оцінки інноваційних рішень (на прикладі підприємств машинобудування): автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.06.01 / Р. В. Бойко. – Хмельницький, 2000. – 17с.
3. Бондар О. В. Менеджмент інноваційної діяльності машинобудівних підприємств: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.06.01 / О. В. Бондар. – К., 2002. – 20 с.
4. Прокопенко О. В. Екологізація інноваційної діяльності: мотиваційний підхід: монографія / О. В. Прокопенко. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. – 392с.
5. Дорогунцов С. Техногенно-екологічна безпека урбанізованих територій України / С. Дорогунцов, А. Федоришева // Економіка України. – 2000. – № 5 – С. 4–12.
6. Захарченко В. І. Інноваційний менеджмент: теорія і практика в умовах трансформації економіки: навч. посібник / В. І. Захарченко, Н. М. Корсікова, М. М. Меркулов. – К.: ЦУЛ, 2012. – 448 с.
7. Маркетинг і менеджмент інноваційного розвитку: монографія / С. М. Ілляшенко, Л. Г. Мельник, В. В. Божкова та ін.; за заг. ред. С. М. Ілляшенка. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. – 728 с.
8. Проблеми управління інноваційним розвитком підприємств у транзитивній економіці: монографія; за заг. ред. С. М. Ілляшенка. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. – 528 с.
9. Прокопенко О. В. Внедрение экологических инноваций как способ обеспечения экологической безопасности территории / О. В. Прокопенко // Малая энергетика в системе обеспечения экологической безопасности государства / под. общ. ред. Г. В. Вороновского, И. В. Недина. – К.: Знання України, 2006. – С. 182–188.
10. Садченко Е. В. Экологический маркетинг: понятия, теория, практика и перспективы / Е. В. Садченко, С. К. Харичков. – Одесса: ИПРЭИ НАН Украины, 2001. – 146 с.
11. Экономический потенциал административных и производственных систем: монографія; под. общ. ред. О. Ф. Балацкого. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2006. – 973 с.
12. Инновационное развитие в Украине: наука, технология, практика: монографія / В. И. Захарченко, Н. Н. Меркулов, Л. В. Ширяева. – Одесса: ПД «Фаворит», 2011. – 598 с.
13. Ілляшенко С. М. Формування ринку екологічних інновацій: економічні основи управління: монографія / С. М. Ілляшенко, О. В. Прокопенко. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2002. – 250 с.

Надійшла до редколегії 10.04.2012 р.

УДК 658.589(477)

Ю. В. Полякова

Львівська комерційна академія

ІННОВАЦІЙНА АКТИВНІСТЬ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Досліджується інноваційна діяльність вітчизняних промислових підприємств. Виявляються причини, що стримують інноваційну активність, та розробляються підходи щодо їх усунення.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, промислові підприємства.

© Ю. В. Полякова, 2012